

РЭФЛЕКСЫ ИНДАЕУРАПЕЙСКОЙ ВЫШЭЙШАЙ МІФАЛОГІІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МІФАПАЭТЫЧНАЙ ТРАДЫЦЫІ

Скварчэўскі Дзмітрый Вячаслававіч

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (г. Мінск, Беларусь)

На падставе звестак кампаратыўнай міфалогіі выплываюцца вобразы і тэанімы індаеўрапейскіх багоў, якія захаваліся ў беларускай міфапаэтычнай традыцыі. Прыведзеныя прыклады дазваляюць сцвярджаць пра захаванасць у беларускім фальклоры архаічнага пласта вышэйшай міфалогіі і падаюць перспектыўныя напрамкі рэканструкцыі асобных сюжэтаў тутэйшых міфаў пра багоў.

У шматлікіх даследаваннях даволі падрабязна разглядаецца так званая ніжэйшая міфалогія і дэманалогія беларусаў, сукупнасць народных уяўленняў пра духаў прыроднай і культурнай прасторы. Разам з гэтым даследаванні амаль не разглядаюць беларускую вышэйшую міфалогію. Склалася стэрэатыпнае ўяўленне пра яе адсутнасць ці неразвітанасць, альбо мы сутыкаемся з іншай праблемай, калі ў навуковых і навука-папулярных публікацыях пераважна фігуруюць фантамы “кабінетнай міфалогіі” (напрыклад, багі ў творах Паўла Шпілеўскага) і іншыя разнастайныя фальсіфікаты, а таксама без належнай крытыкі да беларускай міфалогіі далучаюць багоў, вядомых з гістарычных крыніц іншых этнакультурных супольнасцяў (багі заходніх і балтыйскіх славян, кіеўскага пантэона Уладзіміра), хаця іх шанаванне на беларускіх землях не пацвярджаецца надзейнымі крыніцамі. У той жа час даследчыкамі ў нязначнай ступені прадпрымаліся спробы выкарыстаць сучасныя напрацоўкі кампаратыўнай міфалогіі з мэтай іх параўнання з адпаведнымі беларускімі звесткамі, хаця сучасныя навуковыя рэканструкцыі агульнага кола індаеўрапейскага багоў маюць высокую ступень дакладнасці. Адпаведна, тыпалагічныя і лінгвістычныя прамыя адпаведнікі дазваляюць рэканструяваць асобныя вобразы і сюжэты беларускай вышэйшай міфалогіі без выкарыстання розных міфалагічных фантамаў. Спроба рэалізаваць такі падыход ужо прадпрымалася намі ва ўласным даследаванні [3].

У дадзенай працы выкарыстаны публікацыі англійскага філолага Марціна Уэста [5] і амерыканскіх індаеўрапеістаў Джэймса Мэлары і Дугласа Адамса

[4], у якіх адлюстраваны найноўшыя рэканструкцыі індаеўрапейскай міфалогіі. На грунце гэтых даследаванняў мы вылучым некаторыя з асноўных вобразаў індаеўрапейскіх багоў і тэонімы, якія прасочваюцца ў беларускай міфапаэтычнай традыцыі.

*Dyēus Phatér – вярхоўны бог праіндаеўрапейцаў, увасабленне светлага дзённага неба, імя якога літаральна значыць ‘Неба Бацька’. Адметна, што ў выніку хрысціянізацыі імя індаеўрапейскага вярхоўнага бога стала выкарыстоўвацца ў хрысціянскай традыцыі для пазначэння Бога (лац. *Deus*, літ. *Dievas*, лат. *Dievs*). Для беларускага традыцыйнага светапогляда таксама характэрна абагульненне самога неба. Сляды такога ўспрымання заўважны ў “Гісторыі пра Варлаама і іасафа” (1637 г., выданне Куцеінскай друкарні): “Которые небо розумеють быти богомъ, блудят” [1, с. 48]. Падобнае ўяўленне сустракаем і ў беларускім фальклоры. Казімір Машынскі адзначаў, што калі сяляне казалі нешта непрыстойнае пры святле Сонца, то прасілі прабачэння: “Шануючы неба, і зямлі, і сонца, і вайшай асобы”. Гэта дзеля таго, каб неба, зямля і сонца прабачылі людзям, што лаюцца, пры гэтым, неба ў такім выпадку азначае Бога [2, с. 184]. Як лічыцца, вобраз Бацькі Неба і яго функцыі з цягам часу ў міфалогіях індаеўрапейскіх народаў зліўся з Грымонтнікам. З вобразам вярхоўнага нябеснага боства таксама звязаны шматлікія беларускія народныя паданні пра падарожнага Бога.

*Dʰéǵʰōm Méh₂tēr – жаночае боства, пара нябеснага бога, імя якой літаральна значыць ‘Зямля Маці’. У беларускім фальклоры мы сустракаем вялікую колькасць згадак пра яе, пры гэтым захавалася яе пачатковае імя – Маці Зямля, ці проста Зямля. Падобна на тое, што яна была самай шанаванай багіняй у нашай традыцыі, культ якой узыходзіць да часоў індаеўрапейскага адзінства. Яна маці і апякунка ўсяго жывога, адказвала не толькі за нараджэнне, плоднасць і урадлівасць, але і была апякункай памерлых.

*Perkwipos – бог навальніцы, кіруе атмасфернымі з’явамі і забяспечвае зямлю апладняльнай вільгацю, замагаецца са змеям, каб выпусціць схаваныя воды. У індаеўрапейскай традыцыі ён выступае як нябеснае боства і пераемнік Бацькі Неба, таму Грымонтнік набывае функцыі ўладара свету, а таксама можа выступаць у якасці творцы. Адметна, што ўяўленні пра бога навальніцы добра захаваліся ў беларускай міфапаэтычнай традыцыі разам з арыгінальным тэонімам (Пярун).

*H₂éwsōs – багіня зары, імя якой уласна і значыць ‘Зара’. Паводле лінгвістычных рэканструкцый, тэонім паходзіць ад караня **h₂(e)wes-* ‘ззяць’, “палаць”. Яна ўяўляецца дачкой Бацькі Неба, адчыняе нябесную браму, выпраўляе сонца ў дарогу, асвятляе шлях, праганяе цемру і злых духаў і абуджае ўсё жывое. Яе вобраз таксама прасочваецца ў беларускіх замовах, каляндарна-абрадавых і вясельных песнях, загадках. Уласнае імя, Зара, этымалагічна не ўзыходзіць да агульнаіндаеўрапейскага караня, аднак дакладна адпавядае яму семантычна: славянскае слова ‘зара’ этымалагічна звязана з літоўскімі словамі *žerėti*, *žerėti* ‘зіхаець, блішчаць’, *žerūoti* ‘тлець, свяціцца’. Фальклорныя эпітэты зары ‘ясная’, ‘вогненная’ адпавядаюць гэтаму сэнсаваму шэрагу. Беларуская Зара, паводле функцый і апіявання, таксама ўзыходзіць да вобраза індаеўрапейскай багіні.

*Meh₁not і *Seh₂ui – боствы, што ўвасабляюць нябесныя свяцілы Месяц і Сонца з адпаведным значэннем імёнаў. Гэта шлюбная пара, якая фігуруе ў міфе

пра “Нябеснае вяселле”. Дадзены архаічны сюжэт сустракаецца ў вясельным гімне ў “Рыгведзе” (X, 85). Даследчыкі адносяць фармаванне міфа да пачатку бронзавага веку. Гэты міф распавядае пра ідэальнае вяселле, прадстаўляе мадэль, якой мусяць адпавядаць вяселлі на зямлі. Месяц і Сонца выступаюць апякунамі шлюбаві. У беларускім фальклоры рэфлексы гэтага міфа выяўляюцца ў вясельных і каляндарна-абрадавых тэкстах, загадках, паданнях. Сляды шанавання свяцілаў і абагаўлення Сонца і Месяца таксама выразна прасочваюцца ў фальклоры.

Гэта толькі некалькі прыкладаў, якія добра ілюструюць захаванасць архаічнага пласта агульнаіндаеўрапейскай вышэйшай міфалогіі ў беларускай традыцыі. Дзякуючы гэтаму мы можам вылучыць перспектыўныя напрамкі рэканструкцыі беларускай вышэйшай міфалогіі. Згаданыя прыклады паказваюць, што тоеснасць тэонімаў і вобразаў багоў выяўляецца наступным чынам.

1) Паўныя адпаведнікі, калі ў беларускай міфапаэтычнай традыцыі захоўваецца пачатковае індаеўрапейскае імя, вобраз і функцыі боства. Напрыклад, *D^hǵʰōm Méh₂tēr (Маці Зямля), *Perkwipos (Пярун), *Meh₂not (Месяц) і *Seh₂ul (Сонца) і інш.

2) Семантычныя адпаведнасць тэоніма пры страце яго пачатковай формы, але з захаваннем вобразу і функцыі. Напрыклад, *Dy^eús P^hatér (Неба), *H₂éwsōs (Зара) і інш.

3) Дакладныя адпаведнікі паводле вобразу і функцыі, але пры страце тэоніма. Падобныя прыклады засталіся па-за разглядам, аднак тут можна згадаць блізнечныя боствы, багіню долі і інш.

Літаратура

1. Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 16 / Акад. навук Беларус. ССР, Ін-т мовазнаўства; склад. А. М. Булыка [і інш.], гал. рэд. А. І. Жураўскі. – Мінск : Беларус. навука, 1997. – 359 с.
2. Машынскі 2014 – Машынскі, К. Усходняе Палессе / К. Машынскі; уклад., прадм., камент. У. Васілевіча; пер. Л. Салавей. – Мінск: Беларуская навука, 2014. – 528 с.
3. Скарчэўскі, Зм. Па слядах багоў: нарысы беларускай міфалогіі / Зм. Скарчэўскі. – Мінск : Медысонт, 2019. – 157 с.
4. Mallory, J. P., Adams, D. Q. The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World / J. P. Mallory, D. Q. Adams. – Oxford: University Press, 2006. – 731 p.
5. West, M. L. Indo-European Poetry and Myth / M. L. West. – Oxford: University Press, 2007. – 525 p.